

Νικολάου Δημήτρη
Αρχειονόμος

Αρχειακές μαρτυρίες για την οικονομική ζωή στο Δήμο Κρωπίας, 1900-1915

Στην παρακάτω εισήγηση θα παρουσιάσουμε στοιχεία για την οικονομική ζωή στο Δήμο Κρωπίας στις αρχές του 20ού αιώνα. Τα στοιχεία αυτά προκύπτουν από τη μελέτη των αρχείων, δηλαδή των δημοσίων και ιδιωτικών εγγράφων που δεν έχουν πλέον διοικητική χρησιμότητα αλλά ιστορική αξία. Σκόπιμα χρησιμοποιήθηκε ο όρος μαρτυρίες και όχι αποδείξεις, διότι τα έγγραφα αποκαλύπτουν ένα ιστορικό γεγονός, σύμφωνα με την οπτική και τις ανάγκες του δημιουργού τους. Εν προκειμένω, θα μελετήσουμε τον κτηματολογικό πίνακα του Δήμου Κρωπίας όπου καταγράφονται τα κτήματα των ιδιοκτητών της περιοχής. Για την ακριβή καταγραφή των κτημάτων δεν μπορούμε να είμαστε απολύτως βέβαιοι, αφού για οποιονδήποτε λόγο ο ιδιοκτήτης θα μπορούσε να δήλωνε λιγότερα ή περισσότερα στρέμματα γης. Με το σκεπτικό αυτό, αναφερόμαστε πάντα σε ενδείξεις, μαρτυρίες και όχι αποδείξεις, οι οποίες ευελπιστούμε ότι βρίσκονται κοντά στην αλήθεια.

Για την εργασία μελετήσαμε έγγραφα οικογενειακά, του Ιστορικού Αρχείου της Εθνικής Τράπεζας και του Αρχείου του Δήμου Μαρκοπούλου, όπου και αντήσαμε τα περισσότερα στοιχεία. Με τον όρο Αρχείο Δήμου Μαρκοπούλου εννοούμε το σύνολο των εγγράφων που έχουν παραχθεί και σταλεί από και προς την παραπάνω υπηρεσία μέσα στα πλαίσια των αρμοδιοτήτων της καθώς και ιδιωτικά έγγραφα που έχουν διασωθεί και έχουν σχέση με τις αρμοδιότητές της. Ο Δήμος στη διάρκεια του χρόνου άλλαξε διοικητικά όρια και αρμοδιότητες. Όσον αφορά το αρχείο του Δήμου Μαρκοπούλου, έχει χωριστεί σε τρεις μεγάλες υποενότητες με κριτήριο τη μορφή της υπηρεσίας. Συγκεκριμένα:

1. Αρχείο Δήμου Κρωπίας
2. Αρχείο Κοινότητας Μαρκοπούλου
3. Αρχείο Δήμου Μαρκοπούλου

Σε αυτήν την εισήγηση θα ασχοληθούμε με το Αρχείο του Δήμου Κρωπίας, ο οποίος ιδρύθηκε το 1840 με τη συνένωση των δήμων Αραφίνος, με έδρα το Μαρκόπουλο, και του Δήμου Μυρινούντος, με έδρα το Λιόπεσι, με το όνομα Δήμος

Κερρωπίας. Το 1843 μετονομάστηκε σε Δήμο Κρωπίας. Αρχικά η έδρα του Δήμου ήταν ο Κουρσαλάς (Κορρωπί) αλλά με το Β.Δ. της 6/19-10-1847 η πρωτεύουσα του Δήμου μεταφέρθηκε στο Μαρκόπουλο. Επειδή το δημοτικό μέγαρο ήταν στο Μαρκόπουλο, όλο το σύνολο των εγγράφων που παράγονταν στο Δήμο φυλασσόταν στο τότε Δημαρχείο ως διοικητικά χρήσιμα. Με τη διάλυση του Δήμου στις 31-03-1914 ολόκληρη η περιουσία του Δήμου μοιράστηκε στις τέσσερις νεοσύστατες κοινότητες. Το Αρχείο παρέμεινε στο Μαρκόπουλο, αφού κανείς δεν ενδιαφερόταν γι' αυτό και διασώζεται μέχρι σήμερα. Στο Δήμο Κρωπίας υπάγονταν τα τότε χωριά Σπάτα, Λιόπεσι, Κορρωπί, Μαρκόπουλο, Χαρβάτι, Βάρη. Για την έρευνά μας αντλήσαμε στοιχεία από τα φορολογικά έγγραφα του Δήμου και τα κατασχετήρια έγγραφα. Στα πρώτα είναι καταγεγραμμένες όλες οι οικονομικές δραστηριότητες της περιοχής, χρήσιμα για τις τότε ανάγκες του Δήμου, για την επιβολή του δημοτικού φόρου. Αναφέρονται οι καλλιεργήσιμες εκτάσεις με αμπέλια, ελιές και δημητριακά, τα μαγαζιά και οι βιοτεχνίες (ελαιοτριβεία, ασβεστοκάμνα, βυρσοδεψεία, σουμοκάζανα κλπ.) και τα αροτριώντα κτήνη, δηλαδή τα ζώα που χρησιμοποιούσαν στην άρωση των αγρών και των αμπελιών (άλογα και μουλάρια).

Στο αρχείο των κατασχετηρίων εγγράφων βρίσκουμε τις περιγραφές των υπό πλειστηριασμό ακινήτων και τις διακηρύξεις δημοπρασίας. Στις πρώτες συμμετέχει ο Δήμαρχος ή ο δημαρχικός πάρεδρος ως οριοδείκτης και εκτιμητής των ακινήτων. Από αυτό αντλούμε στοιχεία για το δανεισμό, για τις μεθόδους καλλιέργειας της γης και για τα σπίτια των κατοίκων της περιοχής.

Η επιλογή επίσης της συγκεκριμένης χρονικής περιόδου δεν είναι τυχαία. Ο πληθυσμός της περιοχής αυξάνεται ραγδαία, ενώ παράλληλα υιοθετούνται νέες καλλιεργητικές μέθοδοι και πρακτικές. Στις αρχές του 1920, με πρωτοπόρους τους Παιανιώτες¹ αμπελοουργούς, τα αμπέλια οργώνονται με τα ζώα και όχι με τα χέρια όπως παλαιότερα. Παράλληλα οι προϋπάρχουσες κοινοτικές επιτροπές εξελίσσονται από το 1910 και μετά σε Συνεταιρισμούς, οι οποίοι και διαχειρίζονται την εμπορία του σταφυλιού, με εξαίρετο παράδειγμα το Συνεταιρισμό Μαρκοπούλου ΜΑΡΚΟ. Οι νέες αυτές συνθήκες οδηγούν στην ευρύτερη καλλιέργεια του αμπελιού και στην οικονομική ανάπτυξη της περιοχής από το 1920 και μετά. Μέχρι τότε το κρασί παρέμενε αδιάθετο και τα λίγα αμπέλια που υπήρχαν εγκαταλείπονταν.

Την ίδια περίοδο ο αυξανόμενος πληθυσμός απαιτούσε περισσότερη καλλιεργήσιμη γη. Το μεγαλύτερο κομμάτι της γης ανήκε στα μοναστήρια και σε μεγαλοϊδιοκτήτες. Το αποτέλεσμα ήταν η μετανάστευση στην Αμερική και οι δανεισμοί που κατέληγαν σε πλειστηριασμό. Η λύση δόθηκε με τη διανομή των μονα-

1. Δημήτρης Σιδέρης, *Παιανία (Λιόπεσι)*.

στηριακών γαιών το 1923 και το νόμο των εμφυτευτικών δικαιωμάτων, αλλά και με τον αγώνα των κατοίκων, οι οποίοι αγόραζαν γη από τα μοναστήρια και τους μεγαλοϊδιοκτήτες. Συνοψίζοντας, θα μπορούσαμε να πούμε ότι τότε τέθηκαν οι βάσεις για την γεωργική οικονομία των Μεσογείων στον 20ό αιώνα.

Παραθέτουμε πίνακα με την απογραφή πληθυσμού του Δήμου Κρωπιάς², καθώς και πίνακες με τον πληθυσμό των χωριών.

ΔΗΜΟΣ ΚΡΩΠΙΑΣ			ΜΑΡΚΟΠΟΥΛΟ		
1840	1994		1840	726	
1844	2517	26,23%	1844	687	-5,37%
1874	4782	89,99%	1874	1228	78,75%
1896	9826	105,48%	1896	2084	69,71%

ΚΟΡΩΠΙ			ΣΠΑΤΑ		
1840	615		1844	352	
1844	889	44,55%	1874	737	109,38%
1874	1816	104,27%	1896	1534	108,14%
1896	3368	85,46%			

ΛΙΟΠΕΣΙ (ΠΑΙΑΝΙΑ)			ΧΑΡΒΑΤΙ (ΠΑΛΛΗΝΗ)		
1840	514		1844	166	
1844	423	-17,70%	1896	300	80,72%
1874	910	115,13%			
1896	2003	120,11%			

ΒΑΡΗ		
1874	91	
1896	138	51,65%

Φορολογικά έγγραφα

Ο Δήμος εισέπραττε φόρο από τα ενοικιαζόμενα κτίρια. Ο παρακάτω πίνακας είναι του 1907 και αναφέρει τις επιχειρήσεις που λειτουργούσαν σε αυτά. Τα μαγαζιά αυτά κάλυπταν δραστηριότητες σχετικές με την αγροτική οικονομία της περιοχής και οι ιδιοκτήτες τους ασκούσαν παράλληλα αγροτική δραστηριότητα. Κατά

2. Πηγές για τα πληθυσμιακά στοιχεία είναι: α) Αρχείο Δήμου Μαροπούλου, Πρακτικά Δημοτικών Συμβουλίων Δήμου Κρωπιάς, β) Αικ. Δημητσάνου-Κρεμέζη, *Το καμαρόσπιτο της Αττικής*, Αθήνα 1986.

συνέπεια το επάγγελμα ή η τέχνη στα οποία δραστηριοποιούνταν ήταν συμπληρωματικά προς το αγροτικό εισόδημα. Οι βιοτεχνίες που υπήρχαν στην περιοχή ασχολούνταν με την επεξεργασία των προϊόντων που παράγονταν στην περιοχή.

Μαγαζιά – Επιχειρήσεις

Είδος ακινήτου	Μαρκόπουλο	Κορωπί	Λιόπεσι	Σπάτα	Σύνολο
<i>Ακίνητα προς ενοικίαση</i>					
Μαγαζιά	10	14	20	0	44
Οικίες	8	3	0	1	12
Σχολεία	1	1	0	1	3
Αστυνομικό Τμήμα	1	0	0	0	1
<i>Αστικά επαγγέλματα</i>					
Παντοπωλεία –					
Οπωροπωλεία	3	1	0	7	11
Κρεοπωλεία	1	0	0	0	1
Αρτοποιεία	2	1	1	0	4
Κουρεία	1	0	0	0	1
Καφενεία	3	0	0	1	4
Οινοπωλεία	1	0	0	1	2
Ξυλουργεία	1	0	0	0	1
Υποδηματοποιεία	0	0	0	1	1
Χρυσοχοεία	1	0	0	0	1
<i>Αγροτικές βιοτεχνίες</i>					
Ελαιοτριβεία	2	6	4	2	14
Ατμόμυλοι	1	1	1	0	3

Παρατίθεται πίνακας στον οποίο παρουσιάζεται το ποσοστό του πληθυσμού που ασχολούνταν με «αστικές» δραστηριότητες.

Χωριό	Σύνολο νοικοκυριών	Νοικοκυριά με όχι μόνο αγροτική δραστηριότητα	Ποσοστό
Μαρκόπουλο	527	28	5,31%
Κορωπί	773	23	2,98%
Λιόπεσι	359	26	7,24%
Σπάτα	257	12	4,67%
Σύνολο	1916	89	4,65%

Αροτριώντα κτήνη

Με τον όρο αροτριώντα κτήνη αναφέρονται τα ζώα εκείνα που ήταν κατάλληλα για την άροση (όργωμα) των αγρών, δηλαδή μόνο τα άλογα και τα μουλάρια. Η ιδιοκτησία και η συντήρηση ενός αλόγου φανερώνει την οικονομική ευμάρεια του αγροτικού νοικοκυριού. Ορισμένοι είχαν δύο άλογα ή και περισσότερα για να καλύψουν τις καλλιεργητικές τους ανάγκες. Τα χρησιμοποιούσαν για το όργωμα των αγρών, όχι των αμπελιών, και την μεταφορά των αγροτικών προϊόντων. Μερικοί είχαν περισσότερα από ένα, αφού ζούσαν από αυτά, είτε καλλιεργώντας ξένους αγρούς, είτε ως μεταφορείς του μούστου στην Αθήνα, είτε ως αγωγιάτες ή παραγγελιοδόχοι.

Χωριά	Ίπποι	Ημίονοι	Ιδιοκτήτες
Μαρκόπουλο	34	104	103
Κορωπί	32	139	114
Λιόπεσι	33	180	165
Σπάτα	48	113	118
Βάρη	13	34	23
Χαρβάτι	19	2	9
Σύνολο	179	572	532

Ο ίππος ήταν πιο ακριβός στην αγορά από τον ημίονο και χρησιμοποιούνταν από τους πιο ευκατάστατους κτηματίες. Στην Παλλήνη τα άλογα που καταγράφονται ανήκουν στην οικογένεια Καλλιφρονά, μεγαλοϊδιοκτητών της περιοχής. Στη Βάρη το 75% των κατοίκων έχει ιδιόκτητο άλογο ή μουλάρι αφού ήταν το μοναδικό χωριό που είχε κυρίως αγρούς. Στοιχεία παρουσιάζονται στον παρακάτω πίνακα:

Χωριά	Σύνολο ιδιοκτητών με ιδιόκτητο άλογο ή μουλάρι	Ποσοστό
Μαρκόπουλο	103	19,54%
Κορωπί	114	14,74%
Λιόπεσι	165	45,96%
Σπάτα	118	45,91%
Βάρη	23	71,87%
Σύνολο	523	26,83%

Καλλιέργειες

Τρεις ήταν οι βασικές καλλιέργειες της περιοχής, οι αροτριάιες, τα αμπέλια και οι ελιές. Με τον όρο αροτριάιες καλλιέργειες εννοούνται οι ετήσιες, το σιτάρι, το κριθάρι, η βρίζα, ο αρακάς, τα κουκιά, τα κηπευτικά (ντομάτες, φασολάκια,

κλπ.). Οι παραγωγές κάλυπταν τις βασικές ανάγκες των νοικοκυριών και των οικοσπιτων ζώων. Σιτάρι φυτευόταν στους πιο εύφορους αγρούς και όχι κατάλληλους για την καλλιέργεια του αμπελιού. Το σιτάρι που συγκέντρωναν κάλυπτε, όχι πάντα, τις ετήσιες ανάγκες τους. Το κριθάρι φυτευόταν συνήθως στους πιο άγονους αγρούς για την κάλυψη των αναγκών των οικοσπιτων ζώων. Πολλές φορές δεν θέριζαν ούτε το σπόρο που φύτευαν. Ο αρακάς φυτευόταν σε σχετικά εύφορους αγρούς και αποτελούσε συμπληρωματικό εισόδημα των αγροτών, χωρίς όμως αξιόλογη παραγωγή. Η βρίζα ή σίκαλη φυτευόταν για τα δεματικά, δηλαδή το δέσιμο των δεματιών στο θερισμό. Σε περίπτωση που ήταν περισσότερη από τις ανάγκες του νοικοκυριού δινόταν στα ζώα ως τροφή.

Τα κηπευτικά φυτεύονταν σε ειδικούς αγρούς, τα μπιστάνια, κυρίως στο Μαρκόπουλο και στο Κορωπί. Τα μπιστάνια ήταν μικροί αγροί (300 – 500 m²) σε περιοχές που υπήρχε άφθονο νερό και εύκολα αντλήσιμο. Τέτοιες ήταν η περιοχή Μπρασά στο Πόρτο Ράφτη, η περιοχή της Βραώνας στο Μαρκόπουλο (Λιούμι, Λειβάδι) και οι περιοχές γύρω από τον οικισμό του Κορωπίου, όπου εκεί ήταν μεγαλύτερες οι ιδιοκτησίες (Βίντζι, Καλογρέζα μέσα στο σημερινό οικισμό του Κορωπίου). Υπήρχαν ακόμη μικρές ιδιοκτησίες (800 – 1000 m²) κοντά στους οικισμούς, τα γρασιδία ή γρασιδότοποι που τα έσπερναν με βίκο, κουνιά, αγκινάρες για την κάλυψη των οικιακών αναγκών. Πολλές φορές μέσα στα αμπέλια, στα γρασιδία, στις όχθες των ρεμάτων ή στα σύνορα των ιδιοκτησιών φύτευαν συκιές ή αχλαδιές για την κάλυψη των οικιακών αναγκών, με εξαίρεση το Μαρκόπουλο που υπήρχε μεγαλύτερη παραγωγή σε σύκα.

Τα ελαιόδενδρα δεν φυτεύονταν σε ιδιόκτητους αγρούς, αλλά ήταν διασκορπισμένα σε ξένους αγρούς (γι' αυτό και δεν αναφέρονται στρέμματα). Η συνήθης μεσογειτική πρακτική ήταν να δίνουν στην κόρη τα δένδρα και στο γιο το χωράφι. Η παραγωγή μετά βίας κάλυπτε τις ανάγκες των κατοίκων, ενώ ελάχιστοι ήταν εκείνοι που μπορούσαν να πουλήσουν λάδι. Η ποικιλία που καλλιεργούσαν ήταν η αθηναϊκή, μια ποικιλία μοναδική στον ελλαδικό χώρο που σήμερα δυστυχώς εξαφανίζεται.

Η καλλιέργεια που απέφερε χρηματικό εισόδημα ήταν το αμπέλι. Καλλιεργούσαν και καλλιεργούν σαββατιανό σταφύλι κατάλληλο μόνο για κρασί λευκό, τη ρετσίνα. Κάθε σπίτι είχε το δικό του πατητήρι και πούλαγε μούστο ή κρασί στους παντοπώλες των Αθηνών. Η πώληση του κρασιού την περίοδο που εξετάζουμε ήταν προβληματική, αφού πολλές ποσότητες έμεναν αδιάθετες. Από το 1910 και μετά, με τη δημιουργία των Συνεταιρισμών, διέθεταν το σταφύλι που δεν μπορούσαν να πουλήσουν στα κοινοτικά οινοποιεία των Συνεταιρισμών. Η μέση στρεμματική απόδοση ήταν 600 οκάδες σταφύλι ανά στρέμμα. Εξαίρεση αποτελούσαν οι περιοχές Σόρτι – Βραώνα Μαρκοπούλου και Παλιοπαναγιά Παιανίας όπου η στρεμματική απόδοση ξεπερνούσε τις 1.000 οκάδες.

Συνήθης πρακτική ήταν οι αγρότες να φιντεύουν αγρούς κυρίως της Μονής Πεντέλης ή μεγαλοϊδιοκτητών της περιοχής με αμπέλια με την υποχρέωση να παραδίδουν το 1/3 της παραγωγής στον ιδιοκτήτη της γης. Ο τρύγος των αμπελιών πραγματοποιούνταν από τον ιδιοκτήτη ή τον εμφυτευτή ανάλογα με τη συμφωνία. Αργότερα με το νόμο περί εμφυτευτικών δικαιωμάτων η γη παραχωρήθηκε στους εμφυτευτές.

Ο παρακάτω πίνακας προέρχεται από το αρχείο της Εθνικής Τράπεζας και δείχνει το σύνολο της παραγωγής το 1911 στον Δήμο Κρωπίας (εικ. 1):

Δήμος Κρωπίας	Καλλιεργούμενη έκταση	Ποσότητα	Τιμή	Αξία
Σίτος	48.000	96.000	9	864.000
Κριθή	6.000	18.000	6	108.000
Φασόλια ψιλά (όσπρια)	200	2.000	0,50	1.000
Κουριά	800	10.000	0,40	4.000
Ντομάτες	200	200.000	0,15	30.000
Πατάτες	100	16.000	0,20	3.200
Καπνός	100	3.000	4	12.000
Σανός από κριθήν	6.200	1.860.000	0,15	279.000
Βερύκοκα	80	40.000	0,40	16.000
Βοσκαί μεταβαλλόμενα εις αγρούς	108.000	-	-	70.000
Βοσκαί μη μεταβαλλόμενα εις αγρούς	100.000	-	-	20.000
Άμπελοι παράγουσαι	50.000	14.000.000	0,20	2.800.000
Άμπελοι Φιντεΐαι μη παράγουσαι	10.000	-	-	-
Ελαιόδενδρα διεσπαρμένα	-	400.000	1,10	440.000
Συκείαι	-	20.000	0,30	6.000
Σύνολον	329.680 στρέμματα			4.653.200 δραχ.

Κτηματολογικοί πίνακες³**Συνολική έκταση**

Στρέμματα	Μαρκόπουλο	Κορωπί	Λιόπεσι	Σπάτα	Βάρη	Δήμος Κρωπίας
0-50	<u>66,25%</u>	<u>64,42%</u>	23,16%	37,82%	3,13%	52,32%
51-100	17,14%	16,79%	<u>32,49%</u>	<u>38,95%</u>	18,75%	23,04%
101-200	10,29%	12,34%	<u>29,38%</u>	<u>16,85%</u>	<u>59,38%</u>	16,42%
201-	6,29%	6,46%	<u>14,97%</u>	6,37%	<u>18,75%</u>	8,21%

Οι περισσότεροι από τους μισούς ιδιοκτήτες είχαν λιγότερα από 50 στρέμματα. Περισσότερους μικροϊδιοκτήτες είχε το Μαρκόπουλο και το Κορωπί. Η κατάσταση άλλαξε με τη διανομή των μοναστηριακών κτημάτων της Μονής Πεντέλης το 1923, οπότε και το μεγαλύτερο τμήμα του κτήματος “Βραώνα” μοιράστηκε σε Μαρκοπουλιώτες καλλιεργητές (22.000 στρέμματα). Το Μαρκόπουλο και το Κορωπί λόγω μικρών ιδιοκτησιών ασχολούνταν τότε με την καλλιέργεια κηπευτικών, για την οποία δεν χρειάζονταν μεγάλες ιδιοκτησίες και ήταν περισσότερο αποδοτική από την καλλιέργεια του αμπελιού. Ιδιοκτήτες με μεγαλύτερες και εύφορες εκτάσεις είχε η Παιανία. Στα Σπάτα η γη ήταν «δικαιότερα» κατανομημένη σε σχέση με τα υπόλοιπα Μεσόγεια. Στη Βάρη υπήρχαν μεγάλες εκτάσεις αλλά άγονες και για αυτό δεν υπήρχαν πολλά αμπέλια.

Αμπέλια

Στρέμματα	Μαρκόπουλο	Κορωπί	Λιόπεσι	Σπάτα	Βάρη	Δήμος Κρωπίας
0-10	<u>55,24%</u>	<u>56,35%</u>	28,73%	33,33%	<u>75%</u>	48,00%
11-20	21,52%	26,10%	<u>27,89%</u>	<u>42,69%</u>	25%	27,57%
21-50	19,24%	16,98%	<u>36,62%</u>	21,72%	-	21,76%
51-	<u>4%</u>	0,57%	<u>6,76%</u>	2,25%	-	2,93%

Τα αμπέλια ήταν πολύ λίγα παρόλο που υπήρχαν εκτάσεις να φυτευτούν. Οι μισοί σχεδόν κάτοικοι είχαν λιγότερα από 10 στρέμματα. Αυτό συνέβαινε διότι:

1. Το κρασί δεν πουλιόταν και δεν υπήρχαν συνεταιρισμοί που μπορούσαν να το διαθέσουν.

2. Οι καλλιεργητικές μέθοδοι που χρησιμοποιούσαν ήταν απαρχαιωμένες και απαιτούσαν πολλά μεροκάματα. Προτιμούσαν να φυτεύουν τόσα αμπέλια όσα μπορούσαν να καλλιεργήσουν οικογενειακώς.

3. Με υπογράμμιση δηλώνονται οι περιπτώσεις όπου ο μέσος όρος του χωριού είναι μεγαλύτερος από αυτόν του μέσου όρου του Δήμου Κρωπίας.

3. Οι ευφορότερες και κατά συνέπεια οι αποδοτικότερες εκτάσεις ανήκαν σε μοναστήρια ή Αθηναίους μεγαλοϊδιοκτήτες. Κανείς λοιπόν δεν μπορούσε να φυτέψει αμπέλια (μακροχρόνια καλλιέργεια) σε γη που δεν του ανήκε.

Αγροί

Στρέμματα	Μαρκόπουλο	Κορωπί	Λιόπεσι	Σπάτα	Βάρη	Δήμος Κρωπίας
0	54,49%	34,53%	11,02%	12,73%	-	31,94%
0,1-50	21,90%	41,54%	36,44%	44,94%	3,13%	34,93%
51-100	13,96%	14,04%	19,49%	28,09%	18,75%	17,12%
101-199	3,44%	4,15%	20,06%	8,24%	75%	8,74%
200-	6,12%	5,73	12,99%	5,99%	3,13%	7,20%

Ο ένας στους τρεις αγρότες δεν είχε στην κατοχή του αγρό. Η Βάρη και η Παιανία είχαν τους περισσότερους αγρούς συγκριτικά με τους άλλους. Στο Μαρκόπουλο οι περισσότεροι από τους μισούς δεν είχαν χωράφια για σπορά.

Ελαιόδενδρα

Στρέμματα	Μαρκόπουλο	Κορωπί	Λιόπεσι	Σπάτα	Βάρη	Δήμος Κρωπίας
0	53,73%	14,99%	9,30%	12,84%	-	24,63%
1-20	28,11%	37,11%	25,63%	56,03%	-	35,10%
21-50	16,83%	31,65%	45,63%	26,07%	-	29,46%
51-100	0,76%	11,34%	16,06%	4,67%	-	8,35%
101-	0,57%	4,90	3,38%	0,39%	-	2,76%

Η συνήθεια της εποχής ήταν η ελιά να φυτεύεται είτε από ιδιοκτήτη γης που δεν ασχολείται αποκλειστικά με την αγροτική παραγωγή (αγροεργάτες, εργάτες, τεχνίτες) ή από ιδιοκτήτες που έχουν στην κατοχή τους πολλούς αγρούς. Στην πρώτη περίπτωση ταιριάζει το Κορωπί, ενώ στη δεύτερη η Παιανία. Στο Μαρκόπουλο αφού δεν υπήρχαν αγροί, δεν υπήρχαν και ελιές.

Έξοδα καλλιέργειας αμπελιού ανά στρέμμα

1908

Είδος εργασίας	Ημερομίσθια	Τιμή μεροκάματου	Σύνολο
Κλάδεμα	1	3	3
Ξελάκωμα	3	3	9
Σκόρπισμα	2	3	6
Ξεβλάστημα	1	3	3
Τρυγητικά	1	3	3
Σύνολο	8		24

Οι απαρχαιωμένες μέθοδοι που χρησιμοποιούσαν για την καλλιέργεια του αμπελιού απαιτούσαν πολλά ημερομίσθια. Τα αμπέλια δεν ήταν φυτεμένα σε ευθείες (τράβες) αλλά διασκορπισμένα. Αποτέλεσμα ήταν να σκάβονται με την αξίνα και όχι με το άλογο. Ένας μέσος εργάτης έσκαβε 300 τ.μ. την ημέρα. Το 1920 με πρωτοπόρους τους Παιανιώτες αμπελουργούς ο αμπελώνας επαναφυτεύτηκε σε ευθείες γραμμές. Σε μια ημέρα όργωναν 4 στρέμματα. Οι υπόλοιπες εργασίες έχουν μείνει ίδιες μέχρι σήμερα.

	Οκάδες	Τιμή οκάδας	Σύνολο
Αμπέλι μέση παραγωγή	600	0.05 ⁴	30
Έξοδα			24
Καθαρά κέρδη ⁵			6

Εξαιρέση αποτελούν το κτήμα Βραώνα Μαρκοπούλου και η Παλιοπαναγιά Παιανίας που έφταναν τις 1000 οκάδες. Στις περιοχές αυτές υπήρχαν εμφυτευτές, οπότε οι καλλιεργητές έπαιρναν τα 2/3 της παραγωγής. Για μια συγκριτική αξιολόγηση του αγροτικού σε σχέση με το «αστικό» εισόδημα, παρατίθεται ο παρακάτω πίνακας. Επειδή το μισθολόγιο δεν ήταν σταθερό σε όλη την Ελλάδα, σκόπιμα αντλήσαμε μισθολογικά στοιχεία από την περιοχή, που αφορούν την εποχή που εξετάζουμε.

Είδος εργασίας	Ετήσιος Μισθός	Στρέμματα αμπελιών που δίνουν τα ίδια χρήματα (μικτά κέρδη)	Στρέμματα αμπελιών που δίνουν τα ίδια χρήματα (καθαρά κέρδη)
Κλητήρας στον Δήμο Κρωπίας ⁶	720	24	120
Υπηρέτης σε Δημοτικό Σχολείο ⁷	1200	40	200
Βοηθητικό προσωπικό στην ΕΤΕ ⁸	1560	52	260

4. Η τιμή υπολογίστηκε με βάση τα κατασχετήρια έγγραφα.

5. Στα καθαρά κέρδη υπολογίζεται ότι όλες οι εργασίες που απαιτούνται δεν πραγματοποιούνται από τον αγρότη αλλά από εργάτες.

6. Τα στοιχεία προέρχονται από το Αρχείο του Δήμου Μαρκοπούλου, από τα χρηματικά εντάλματα.

7. Τα στοιχεία προέρχονται από το Αρχείο του Δήμου Μαρκοπούλου, από τα χρηματικά εντάλματα.

8. Πέτρος Πιζάνιας, *Μισθοί και εισοδήματα στην Ελλάδα*, Αθήνα 1908.

Αμπέλια⁹

Στρέμματα	Μαρκόπουλο	Κορωπί	Λιόπεσι	Σπάτα	Βάρη	Δήμος Κρωπίας
0-20	76,76%	82,45%	56,62%	76,02%	100%	75,30%
21-50	19,24%	16,98%	36,62%	21,72%	-	21,76%
51-	4%	0,57%	6,76%	2,25%	-	2,93%

Το αγροτικό εισόδημα υπολογίστηκε με βάση το μέσο εισόδημα των αμπελιών και στην περίπτωση που οι καιρικές συνθήκες ήταν ευνοϊκές και πουλιόταν όλο το κρασί. Βέβαια τα έξοδα ενός υπαλλήλου ήταν διαφορετικά από αυτά του αγρότη. Ο αγρότης είχε αλεύρι, λάδι, οπωρικά, κρέας, γαλακτοκομικά και αυγά παραγωγής του. Είχε τη δική του ξυλεία για θέρμανση, δικά του υφάσματα και τροφή για τα ζώα οικόσιτα και αροτριώντα.

Δανεισμός

Στα Αρχεία του Δήμου Μαρκοπούλου υπάρχουν 87 περιπτώσεις πλειστηριασμού ακινήτων για τη δεκαετία 1900-1910. Ο δημοτικός πάρεδρος συμμετείχε στην περιγραφή του υπό πλειστηριασμού ακινήτου ως εκτιμητής και οριοδείκτης. Τα πλειστηριαζόμενα ακίνητα ήταν οικίες, μαγαζιά, αμπέλια, αγροί και ελαιόδενδρα. Η περιγραφή τους ήταν διεξοδική ούτως ώστε να προσελκύσουν υποψήφιους αγοραστές. Η τιμή εκτίμησης είναι ίση με την πραγματική και πιθανώς μεγαλύτερη από αυτή αφού ο ιδιοκτήτης ήταν συντοπίτης του πάρεδρου. Η τελική τιμή πώλησης ήταν η μισή από την τιμή εκτίμησης. Ο δανειστής επιθυμούσε να εισπράξει τα χρήματά του εντόκως και για αυτό τον λόγο η τιμή του ενεχυριαζόμενου ακινήτου ήταν μεγαλύτερη από το δανειζόμενο ποσό. Στους παρακάτω πίνακες καταγράφονται το σύνολο των ακινήτων που βρέθηκαν σε πλειστηριασμό.

Χωριό	Αμπέλια ιδιόκτητα	Αμπέλια εμφυτευτικά δικαιώματα	Αγροί	Γρασίδια	Περιβόλια
Μαρκόπουλο	139,50	84	132,50	2	15
Κορωπί	69,30	23	98,50		3
Λιόπεσι	113,27	200	66,50		
Σπάτα	66,50	26	231,50	53	
Χαρβάτι	252				
Δήμος Κρωπίας	640,57	333	529	55	18

9. Η πρώτη σειρά (0-20 στρέμματα) εμφανίζει το ποσοστό του πληθυσμού που είχε εισόδημα κατώτερο του κλητήρα του Δήμου. Η δεύτερη (21-50 στρέμματα) το ποσοστό του πληθυσμού με εισόδημα κατώτερο του υπηρέτη του σχολείου. Στην τρίτη σειρά δηλώνεται το ποσοστό του πληθυσμού με εισόδημα παρόμοιο με το βοηθητικό προσωπικό της ΕΤΕ.

Χωριό	Οικόπεδα	Οικίες	Μαγαζιά	Αγροικίες
Μαρκόπουλο	17	3	2	
Κορωπί		6		
Λιόπεσι	3,5	7	1	
Σπάτα	1	8	1	
Χαρβάτι				1
Δήμος Κρωπίας	4,5	38	5	3

Στον πλειστηριασμό κατέληγαν περιπτώσεις που ο δανειστής ήθελε πίσω τα χρήματα και είχε συνταχθεί δανειστικό συμβόλαιο. Από την επανάληψη των ίδιων δανειστών διαπιστώνουμε ότι υπήρχαν δανειστές κατ' επάγγελμα, οι οποίοι συνήθως ήταν ντόπιοι αλλά και Αθηναίοι που είχαν σχέσεις με τα χωριά. Πολλές φορές τα δανειστικά συμβόλαια δίνονταν προίκα από το δανειστή στην κόρη του.

Δήμος Κρωπίας

Ντόπιοι κτηματίες	Αθηναίοι κτηματίες	Έμποροι	Παντοπώλες-Οινοπώλες	Δικηγόροι	Οικοκυρές-Οικοδέσποινες
31	3	8	2	13	11

Λιόπεσι

Ντόπιοι κτηματίες	Αθηναίοι κτηματίες	Έμποροι	Παντοπώλες-Οινοπώλες	Δικηγόροι	Οικοκυρές-Οικοδέσποινες
5	1		2	2	3

Σπάτα

Ντόπιοι κτηματίες	Αθηναίοι κτηματίες	Έμποροι	Παντοπώλες-Οινοπώλες	Δικηγόροι	Οικοκυρές-Οικοδέσποινες
4		1		3	3

Μαρκόπουλο

Ντόπιοι κτηματίες	Αθηναίοι κτηματίες	Έμποροι	Παντοπώλες-Οινοπώλες	Δικηγόροι	Οικοκυρές-Οικοδέσποινες
14	1	4		4	3

Κορωπί

Ντόπιοι κτηματίες	Αθηναίοι κτηματίες	Έμποροι	Παντοπώλες-Οινοπώλες	Δικηγόροι	Οικοκυρές-Οικοδέσποινες
8	1	3		3	2

Χαρβάτι

Ντόπιοι κτηματίες	Αθηναίοι κτηματίες	Έμποροι	Παντοπώλες-Οινοπώλες	Δικηγόροι	Οικοκυρές-Οικοδέσποινες
				1	

Από αρχειακές πηγές δεν μπορούμε να αντλήσουμε στοιχεία δανεισμού που είχαν γίνει κατόπιν προφορικής συνεννόησης, δανεισμούς που είχαν εξοφληθεί ή που είχαν καταλήξει στην παραχώρηση ακινήτου από το δανειζόμενο στο δανειστή για την εξόφληση του χρέους. Στοιχεία βρίσκουμε μόνο για τους δανεισμούς που γίνονταν από επαγγελματίες δανειστές και κατέληγαν στον πλειστηριασμό σε περίπτωση μη εξόφλησής τους.

Τα αγροτικά νοικοκυριά της περιοχής κάλυπταν τις ανάγκες αυτοκατανάλωσης είτε με την παραγωγή των προϊόντων που χρειάζονταν, είτε με ημερομίσθια σε αγροτικές εργασίες. Χρήματα εισέρεαν από το κρασί, τη μόνη εμπορεύσιμη καλλιέργεια της περιοχής. Ποιοι ήταν όμως οι λόγοι που οδηγούσαν στο δανεισμό;

1. Μελετώντας τα οικογενειακά συμβόλαια βρήκαμε συνεχείς δανεισμούς από συγκεκριμένο δανειστή. Με τα χρήματα του δανεισμού αγόραζαν κτήματα. Βασικός λόγος δανεισμού ήταν η αύξηση της γης.

2. Ο γάμος της κόρης και τα έξοδα που προέκυπταν (το νάχι¹⁰, η οικοσκευή) ανάγκαζαν πολλούς να καταφύγουν στο δανεισμό.

3. Μια προσπάθεια δημιουργίας μαγαζιού ή επιχείρησης η οποία αποτύγχανε.

4. Ο θάνατος του άντρα σε συνδυασμό με τις ηθικές και κοινωνικές συνθήκες που επικρατούσαν δεν επέτρεπαν στη χήρα να εργαστεί. Τα έξοδα που δημιουργούνταν καλύπτονταν πολλές φορές με το δανεισμό.

Οι παραπάνω λόγοι είναι ίσως οι βασικότεροι που οδηγούν στο δανεισμό.

Ποιος ήταν όμως ο δανειστής; Ο δανειστής ήταν οποιοσδήποτε είχε χρήματα. Δεν υπήρχαν ηθικοί ενδοιασμοί, αφού δανειστές ήταν ιερείς, εκφραστές της ηθικής τάξης της εποχής· βρίσκουμε ακόμα και επιτροπή ανέγερσης Ναού να δανείζει χρήματα. Στον παρακάτω πίνακα καταγράφονται οι πιο συχνοί δανειστές από τις περιπτώσεις πλειστηριασμού που φυλάσσονται στο Αρχείο του Δήμου Μαρκοπούλου.

10. Τα μετρητά που έδιναν στην προίκα της κόρης.

Επάγγελμα	Περιπτώσεις
Αθηναίος Δικηγόρος	5
Αθηναίος Σανδαλοποιός	4
Αθηναίος Δικηγόρος	4
Αθηναίος εμποροαμπατζής	2
Παιανιώτης κτηματίας	2
Μαρκοπουλιώτης Δικηγόρος	2

Η έλλειψη χρηματοπιστωτικού ιδρύματος για το δανεισμό του γεωργικού πληθυσμού και η άγνοια τους οδηγούσαν στον ιδιώτη δανειστή. Το 1907 δανείστηκαν από την ΕΤΕ περίπου 87 κάτοικοι του Δήμου Κρωπίας με ενέχυρο την παραγωγή, από τους οποίους μόνο δύο δεν επέστρεψαν τα χρήματα. Το πρόβλημα δεν ήταν η δανειοληπτική ικανότητα των δανειζομένων. Το 1911 βρίσκουμε μόνο δύο αιτήσεις χορηγήσεως δανείου από το Δήμο Κρωπίας, ενός εμπόρου και ενός ιδιοκτήτη ατιμόμυλου. Η αδυναμία και η αδιαφορία των τραπεζών να εξυπηρετήσουν τον αγροτικό πληθυσμό έδωσε ώθηση στην ανάπτυξη της τοκογλυφίας και στον οικονομικό μαρασμό των αγροτών. Στον παρακάτω πίνακα αναφέρονται οι δανειζόμενοι από την ΕΤΕ από το δήμο Κρωπίας.

Χωριό	Περιπτώσεις
Μαρκόπουλο	56
Κορωπί	25
Σπάτα	16
Δήμος Κρωπίας	97

Η διαφορά στο δανεισμό μεταξύ του ιδιώτη δανειστή και της Τράπεζας είναι το ύψος του επιτοκίου. Ενώ η τράπεζα δάνειζε με 6% ετήσιο τόκο, στα δανειστικά συμβόλαια ο καταγεγραμμένος ετήσιος τόκος ξεκινούσε από 9% μέχρι και 15%, χωρίς να γνωρίζουμε αν ο αληθινός τόκος ήταν πολύ περισσότερος.

Από τα κατασχετήρια έγγραφα αντλούμε χρήσιμα στοιχεία για τη γεωργική οικονομία. Η περιγραφή των κτημάτων μάς δίνει πληροφορίες για την έκταση των κληροτεμαχίων. Με εξαίρεση την Παιανία, στα υπόλοιπα χωριά τα τεμάχια είναι πολύ μικρά, γεγονός που μειώνει το κέρδος από την αγροτική εκμετάλλευση. Στα αμπέλια που υπάρχουν εμφυτευτικά δικαιώματα ο μέσος όρος κληροτεμαχίου είναι μεγαλύτερος. Σε περιοχές που υπάρχουν παραχωρητήρια Δημοσίου (Βάρκιζα Κορωπίου) οι κλήροι είναι μεγαλύτεροι. Τα τεμάχια που είναι κοντά στον οικισμό είναι πολύ μικρά (κάτω από ένα στρέμμα). Στο Κορωπί κυρίως, και λιγότερο στα υπόλοιπα χωριά, μέσα στα αμπέλια είναι φυτεμένα ελιές, αχλαδιές, συκιές, ροδιές και άλλα δέντρα.

Μέσος όρος αγροτεμαχίου

Χωριό	Αμπέλια ιδιόκτητα	Αμπέλια εμφυτευτικά δικαιώματα	Αγροί
Μαρκόπουλο	1,96	7,00	1,86
Κορωπί	1,61	7,66	3,64
Λιόπεσι	4,53	11,76	13,30
Σπάτα	1,84	5,20	2,36
Δήμος Κρωπίας	3,59	9,00	2,63

Από τις περιγραφές των υπό πλειστηριασμό οικιών μπορούμε να δούμε τις συνθήκες διαβίωσης των κατοίκων. Τα περισσότερα σπίτια ήταν μονόπατα ή μικρά δίπατα (πυργάκια). Ήταν περιμαντρωμένα και είχαν μεγάλη αυλόπορτα, την ντεραυλή. Είχαν σχεδόν όλα πατητήρι, φούρνο, πηγάδι, με εξαίρεση τα Σπάτα που υπήρχαν δεξαμενές, σταύλο και αχυρώνα. Ένα ή δύο δωμάτια χρησιμοποιούνταν ως κοιτώνας και σάλα. Τα πιο πολλά ήταν αταβάνωπα και απάτωπα. Τα δωμάτια ήταν μικρά και συνεχόμενα.

Παραθέτουμε την αποτύπωση ενός αγροτικού σπιτιού στο Κορωπί το οποίο υπάρχει μέχρι και σήμερα. Η περιγραφή είναι του δικαστικού επιμελητή και η αποτύπωση έγινε από το φοιτητή Βιομηχανικού Σχεδίου, Σπύρο Παπανικολάου.

Η οικία αυτή κείμενη εντός του χωριού Κορωπί του Δήμου Κρωπίας και συνορευόμενη ανατολικώς με μανδρότοχον δυτικώς με οδόν ένθα είναι και η είσοδος της οικίας αρκτικώς με οδόν και μεσημβρινώς με οικίαν έχοντος είσοδον προς την πλευράν ταύτην. Τα δε κυριώτερα και άξια λόγου δια την περιγραφή της ρηθείσης οικίας και σημαντικά δια τον πλειδότην εισί τα εξής: Η οικία αυτή έχει την είσοδό της δυτικώς εισερχόμενη διά μεγάλου δίφυλλον θύρας εις την αυλήν δεξιά της οποίας ευρίσκεται μικρός κήπος περιφραγμένος δια κιγκλίδων ξύλινων και έχοντος εντός αυτού δύο μικρά δένδρα ροίας(ροδιάς) και όπισθεν του κηπάριου τούτου φρέαρ περιέχον πόσιμο ύδωρ αριστερά της εισόδου και με τας θύρας προς ανατολάς έχει δύο συνεχόμενα δωμάτια απάτωπα και αταβάνωπα κεκολυμμένα δια δοκών και άνωθι αυτών επί καλάμων κεράμους. Το δεξιόν εκ των συνεχόμενων δωματίων χρησιμεύει ως κοιτών των τέκνων του οφειλέτου και τραπεζαρία και εις το βάθος αυτού προς τα δεξιά έχει κελλάριον(αποθήκη) προς εναπόθεση διαφόρων σκευών και τροφίμων της οικογενείας του. Έχει μίαν θύραν δίφυλλον κοινήν και εν παράθυρον δίφυλλον κοινήν. Κάτωθι του δωματίου τούτου υπάρχει αποθήκη προς αποθήκευση οίνων και άλλων πραγμάτων. Κατερχόμενου εκ τούτων δια κλίμακος έχοντος δέκα βαθμίδας προς το δεξιόν μέρος του ρηθέντος δωματίου αριστερά και παραπλευρως του ρηθέντος δωματίου ευρίσκεται έτερον δωμάτιον συνεχόμενου μετά του πρώτου διά θύρας και έχοντος έξοδον προς ανατολάς θύραν

δίφυλλον Το δωμάτιο τούτο χρησιμεύει ως σταύλος των ζώων του οφειλέτου και έχει εντός αυτού φάτινην δια τη τροφήν των ζώων και εσωτερικώς του δωματίου τούτου διά θύρας εισερχόμεθα εις έτερον δωμάτιον απάτωτο και εστεγασμένο δια δοκών άνωθι αυτού καλάμων και άνωθι τούτων κεράμων όπερ χρησιμεύει ως αχυρών προς αποθήκευσιν της τροφής των ζώων του οφειλέτου. Το δωμάτιο όπερ κείται δεξιά έχει διάμετρο μήκους μέτρων πέντε και πλέον ως έγγιστα μέτρων και πλάτος τεσσάρων και ήμισυ ως έγγιστα μετά τον κελαρίου το προς αριστερά δωμάτιον μήκους τεσσάρων ως έγγιστα μέτρων και πλάτος τριών και πλέον μέτρων. Ο δε αχυρών μήκος ως έγγιστα τριών και πλέον μέτρων και πλάτος ολίγον έλλατον των τριών μέτρων. Εις το βάθος της αυλής και προς την αρκτικήν πλευράν έχει έτερα δύο συνεχόμενα δωμάτια εξ ων το δεξιά κείμενον είναι πατωμένο και ταβανωμένο δια σανίδων. Έχει μίαν θύραν δίφυλλο και εν παράθυρο δίφυλλο ορέντα προς την μεσημβρία και όπερ δωμάτιο χρησιμεύει ως κοιτών του οφειλέτου και της συζύγου του και ως σάλα, αριστερά του δωματίου τούτου είναι έτερο δωμάτιο χρησιμεύον ως πατητήριο των σταφυλιών, εχόντος και λινόν. Το δωμάτιο τούτο είναι απάτωτο και έχει μια θύραν και εν παράθυρο δίφυλλο ορέντα προς την μεσημβρία μήκους και πλάτους ως έγγιστα των δωματίων τούτων τεσσάρων και πλέον μέτρων και εστεγασμένον δια καλάμων και κεράμων. Δεξιά του δωματίου τούτου υπάρχει μέρος εστεγασμένο δια κεράμων και δοκών κάτωθι του οποίου υπάρχει μικρός κλίβανος προς χρήση της οικογενείας του οφειλέτου και αριστερά μανδρότοιχος μήκους πέντε ως έγγιστα μέτρων και ύψους ενός και ημίσεως όστις χωρίζει μέρος κατάλληλον προς εναπόθεση των ζώων και ως αφοδεντήριο της οικίας . Προς το ανατολικό μέρος της οικίας και όπισθεν του φρέατος υπάρχει θύρα εν ω εισέρχεται εις μάνδρα(οικόπεδο) μανδρωμένο (εικ. 2, 3).

Μετανάστευση

Οι προπεριγραφείσες οικονομικές συνθήκες είναι λογικό να οδηγήσουν τους κατοίκους των Μεσογειών στην αναζήτηση ενός καλύτερου αύριο. Η πιο εύκολη λύση είναι η μετανάστευση στην Αμερική για τη συγκέντρωση χρημάτων (εικ. 4, 5). Δεν μεταναστεύουν οικογενειακώς, αλλά μόνο οι νέοι άντρες. Οι περισσότεροι από αυτούς επιστρέφουν με χρήματα, άλλοι όχι.

Από την ιστοσελίδα www.ellisiceland.org αναζητήσαμε μεσογειίτικα επώνυμα (καταγεγραμμένα από το μητρώο κτημάτων). Βρήκαμε 236 κατοίκους του Δήμου Κρωπίας που μετανάστευσαν στην Αμερική. Από αυτούς μόνο 2 γυναίκες, δείγμα ότι όλοι επιθυμούσαν να επιστρέψουν πίσω. Οι περισσότεροι ήταν Μαροκουλιώτες (161).

Χωριό	Μετανάστες
Μαρκόπουλο	161
Κορωπί	52
Λιόπεσι	14
Σπάτα	9
Δήμος Κρωπίας	236

Ηλικιακά οι περισσότεροι ήταν μεταξύ 15-30, σε ηλικία που μπορούσαν να εργαστούν και να επιστρέψουν.

Χωριό	0-15	16-30	31-40	41-
Μαρκόπουλο	0%	61,11%	30,24%	9,25%
Κορωπί	1,92%	76,92%	15,38%	1,92%
Σπάτα	0%	66,66%	22,22%	11,11%
Λιόπεσι	0%	85,71%	14,29%	0%
Δήμος Κρωπίας	0,42%	66,24%	20,67%	6,32%

Συμπεράσματα

Στις απαρχές του 20ού αιώνα νέες κοινωνικές και οικονομικές συνθήκες διαμορφώνονται στα Μεσόγεια. Ο πληθυσμός των μικρών χωριών συνεχώς αυξάνεται μέχρι και 100% σε διάστημα είκοσι ετών. Οι οικογένειες αναπτύσσονται και νέοι κάτοικοι εγκαθίστανται από γειτονικές περιοχές (Εύβοια, νησιά του Αργοσαρωνικού, ανατολικά παράλια Πελοποννήσου).

Οι δομές της κοινωνίας επίσης αλλάζουν. Τα νοικοκυριά πλέον δεν επιθυμούν να καλλιεργούν προϊόντα για να καταναλώνουν, αλλά για να εισπράττουν χρήματα και να καλύπτουν τις βιοτικές τους ανάγκες. Η αλλαγή αυτή προήλθε από την επαφή με τα αστικά κέντρα, την Αθήνα, την εγκατάσταση αστικού πληθυσμού στο Λαύριο με τα μεταλλεία και την κάθετη και ολοκληρωμένη εκμετάλλευση των αγροκτημάτων Καμπά και Παλλήνη στις παρυφές των κτηματικών περιφερειών των Σπάτων και της Παιανίας.

Η μόνη καλλιέργεια που μπορεί να προσφέρει χρηματικό εισόδημα στα χωριά είναι το σταφύλι. Οι νέες καλλιεργητικές μέθοδοι που χρησιμοποιούνται στην Κάντζα από τον Καμπά και στην Παλλήνη αρχικά από τον Ρουζού και αργότερα από τους άλλους ιδιοκτήτες, εμπνευσμένες από τη γαλλική αμπελουργία του 19ου αιώνα, δίνουν την δυνατότητα για την καλλιέργεια του αμπελιού με μεγαλύτερη παραγωγή και λιγότερα εργατικά.

Επιπλέον παρατηρείται συγκέντρωση αστικού πληθυσμού στην Αθήνα όπου υπάρχει ανάγκη κατανάλωσης αγροτικών προϊόντων. Οι εκτάσεις που καλλιεργ-

γούνταν κοντά στην Αθήνα αλλάζουν αναγκαστικά χρήση από αγροτική, σε αστική ενώ η παραγωγή από τα χωριά του Καταδέματος (Χαλάνδρι, Μαρούσι) και Μενίδι δεν επαρκούν.

Μοιραία οι Μεσογείτες στρέφονται στην αμπελοκαλλιέργεια, γνωστή σε αυτούς, που αντέχει την ανυδρία της Αττικής. Αποτέλεσμα ήταν η μεγαλύτερη παραγωγή κρασιού από τις ανάγκες της Αθήνας με συνέπεια τη μη πώληση του κρασιού. Η μεγαλύτερη παραγωγή σε συνδυασμό με τη δυσκολία των κατοίκων να υιοθετήσουν καλλιεργητικές μεθόδους με μικρότερο κόστος, την ανυπαρξία μονάδων που μπορούν να διαχειριστούν τα αποθέματα κρασιού και τη μη εύρεση τρόπων αξιοποίησης του μούστου εναλλακτικών του κρασιού (όπως το κονιάκ κλπ.) οδηγούσε αυτόματα στην έλλειψη σταθερού εισοδήματος από το σταφύλι.

Άλλη καλλιέργεια που μπορούσε να προσφέρει χρήματα ήταν τα κηπευτικά. Η καλλιέργεια αυτή απαιτούσε μεγάλες ανάγκες σε νερό και εύκολα αντλήσιμο¹¹. Τέτοιες περιοχές υπήρχαν στο Μαρκόπουλο και στο Κορωπί όπου όμως ήταν λίγες και το μεγαλύτερο τμήμα τους ανήκε στη Μονή Πεντέλης.

Η δυνατότητα ανάπτυξης του εμπορίου δυσκολευόταν από την έλλειψη εμπορικού και σιδηροδρομικού δικτύου. Οι αστικές δραστηριότητες που υπήρχαν στην περιοχή (εμπόριο, τέχνες, βιοτεχνίες) απευθύνονταν στην τοπική αγορά και στις περισσότερες περιπτώσεις αποτελούσαν συμπληρωματικό εισόδημα στο αγροτικό. Οι προσπάθειες των χωρικών όπως εκφράζονται στο Δήμο είναι η μετατροπή του λιμανιού του Πόρτο-Ράφτη¹² σε διαμετακομιστικό κέντρο. Η λειτουργία των μεταλλείων στο Λαύριο βελτίωσε το οδικό δίκτυο και δημιούργησε τη σιδηροδρομική γραμμή Αθήνα – Λαύριο. Τότε το δημοτικό συμβούλιο μετέφερε το αίτημα των κατοίκων για την επέκταση της σιδηροδρομικής γραμμής μέχρι το λιμάνι του Πόρτο-Ράφτη. Το αίτημα απορρίφθηκε αφού η κεντρική κυβέρνηση δεν ενδιαφερόταν για την εμπορική ανάπτυξη των Μεσογείων αλλά μόνο για την ασφαλή μεταφορά μέχρι το Λαύριο.

Μοναδική ελπίδα για εύρεση χρημάτων απέμενε η καλλιέργεια του αμπελιού έστω και αν το εισόδημα από αυτό δεν ήταν σταθερό. Αντί όμως να βρουν τρόπους για τη διάθεση του κρασιού, ενδιαφέρονταν κυρίως για την επέκταση της καλλιεργήσιμης γης. Οι ιδιοκτήτες που είχαν αρκετή γη ήταν ελάχιστοι. Η ανάγκη για γη σε συνδυασμό με την αύξηση του πληθυσμού τους οδήγησε στην εκχέρωση δημόσιας δασικής γης που όμως ήταν λίγη και όχι ιδιαίτερα αποδοτική. Τα εύφορα κτήματα βρίσκονταν στην ιδιοκτησία Μονών και ιδιωτών. Τότε εμφανίστηκε «ο θεσμός» του εμφυτευτή που έμοιαζε με το δουλοπάροικο. Ο χωρικός

11. Τα πηγάδια σύμφωνα με την τεχνογνωσία της τότε εποχής δεν ήταν περισσότερα από 10 μέτρα, ενώ η άντληση του νερού γινόταν με πρωτόγονα και ακριβά μέσα.

12. Ήταν το μοναδικό λιμάνι όπου η ιδιοκτησία ανήκε σε ιδιώτες και όχι σε μοναστήρια.

φύτευε έκταση περίπου δέκα στρεμμάτων αμπέλι και τρυγούσε τα δύο τρίτα της παραγωγής ενώ το ένα τρίτο το έπαιρνε ο ιδιοκτήτης της γης.

Οι Μονές και οι μεγαλοϊδιοκτήτες αντιλαμβάνονταν ότι το καθεστώς ιδιοκτησίας της γης κλυδωνιζόταν. Στη δεκαετία του 1900 πουλούσαν τμήματα γης έκτασης περίπου δέκα στρεμμάτων στους χωρικούς που στις περισσότερες περιπτώσεις ήταν και εμφυτευτές της γης που αγόραζαν. Οι αιματηρές οικονομίες των χωρικών δεν επαρκούσαν για να αγοράσουν τη γη, ενώ παράλληλα η αύξηση των μελών των οικογενειών δημιουργούσε ανάγκες για την ανέγερση νέων σπιτιών. Η μοναδική λύση εύρεσης χρημάτων ήταν ο δανεισμός. Ο δανεισμός από τράπεζες ήταν ανέφικτος, διότι για αυτές ήταν αδιάφορος ο δανεισμός σε γεωργούς. Τότε εμφανίστηκαν ιδιώτες δανειστές που δάνειζαν με διπλάσιο ή και τριπλάσιο επιτόκιο από αυτό των τραπεζών που άγγιζε τα όρια της τοκογλυφίας. Στις περισσότερες περιπτώσεις τα δάνεια δεν αποπληρώνονταν και τα ακίνητα έβγαιναν σε πλειστηριασμό.

Στα μέσα της δεκαετίας του 1900 πολλοί Μεσογείτες μετανάστευαν στην Αμερική με σκοπό να αποκτήσουν χρήματα και να επιστρέψουν για να αγοράσουν γη. Περισσότεροι μετανάστες έφυγαν από το Μαρκόπουλο συγκριτικά με τα άλλα χωριά λόγω ίσως του γεγονότος ότι εκεί είχαν δημιουργηθεί εστίες Μαρκοπουλιωτών μεταναστών.

Η λύση του οικονομικού προβλήματος του γεωργικού πληθυσμού ήταν η διανομή των γαιών στους καλλιεργητές και η δημιουργία συνεταιριστικών μονάδων που θα ασχολούνταν με τη διάθεση των αγροτικών προϊόντων. Η πρώτη προσπάθεια έγινε το 1917, αλλά σταμάτησε λόγω των ιδιαίτερων πολιτικών συνθηκών που επικρατούσαν τότε. Το 1923 με την εγκατάσταση των μικρασιατών προσφύγων πραγματοποιήθηκε η διανομή των γαιών και η δημιουργία Συνεταιρισμών, δημιουργώντας με αυτό τον τρόπο τις βάσεις για την ανάπτυξη της γεωργίας στα Μεσόγεια.

SUMMARY

According to the previous proposal, we present the economical elements for Mesogia at the beginning of 20th century. Our sources (for the economically elements) constitute the files of the municipality of Markopoulo as also the historical file of National Bank that testify the financial arrangements (such as loans) between the residents of the area.

Characteristics of this period are the growth of vine-growing, the need of existence organized loan system for the agricultural population and the immigration to America.

Finally we present the problems of agricultural economy (a few and scattered lots, out of date farming methods) and also from the documents that were seizure (descriptions of juridicial usher) we impress a drown plan of a typical farming house in Koropi.

Δήμος: Υπαρχία				
	Καλλιεργη- μένη έκταση εις στρέμματα	Ποσότης πρὸς τὸν στρ.	Τύπος κατὰ πο- σότητα	Σύνολον ἀξίας εἰς δραχμὰς
✓ Λίθος	48000	960000	στρ. 9	864 000
✓ Ψιλάρι	6000	18000	στρ. 6	108 000
✓ Χαλκίδια ψιλάριον	200	2000	στρ. 50	1000
✓ Ροσίδι	800	10000	στρ. 40	4000
✓ Ψοφιδίον	200	200000	στρ. 15	30000
✓ Παστέλιον	100	16000	στρ. 20	3200
✓ Κεκορὸν	100	3000	στρ. 4	12000
✓ Λινοὶ καὶ Ψιλάριον	6200	1,860,000	στρ. 15	279,000
✓ Λινοὶ καὶ κομπούριον δένδρον ἀποβόσκων ἑσθλαίων	80	40000	στρ. 40	16,000
✓ Ροσίδι μετὰ ἄλλων	108,000	-	-	70,000
✓ Ροσίδι καὶ μετὰ ἄλλων ἰσχυρὰ ἐκ ἀπορῶν	100,000	-	-	20,000
✓ Χαλκίδια ἀπορῶν	50,000	14,000,000	στρ. 20	2,800,000
✓ Παστέλιον μετὰ ἄλλων	70,000	-	-	-
✓ Ψοφιδίον ἀπορῶν	400,000	400,000	στρ. 1,20	440,000
✓ Λινοὶ	-	20,000	στρ. 30	6,000
Σύνολον	329,680	-	-	4,653,200

Εἰκ. 1

Εικ. 2. Το σπίτι που αναφέρεται στην περιγραφή του δικαστικού κλητήρα όπως σώζεται σήμερα.

Εικ. 3. Η αποτύπωση του σπιτιού με βάση την περιγραφή του δικαστικού κλητήρα.

Το σπίτι έχει μείνει σχεδόν το ίδιο. Η αποτύπωση έγινε από το σπουδαστή Βιομηχανικού Σχεδίου, Σπύρο Παπανικολάου.

Εικ. 4. Στη φωτογραφία Μαρκοπουλιώτες που φεύγουν για την Αμερική το 1914 περίπου.
Ο πρώτος από αριστερά ο Νικόλαος Δημ. Μιχαήλ Δρίτσας.

Εικ. 5. Δύο χρόνια αργότερα στέλνει φωτογραφία στην οικογένειά του βρισκόμενος
στην Αμερική. Η διαφορά είναι εμφανής!